

Brytningen mellan gammalt och nytt i Knallebygden.

Utdrag ur meddelanden, utgifna af

Sven Lampa.

Då jag för någon tid sedan genom västgötapressen utsändt en anhållan, att personer som hade noggrann kännedom om det forna byskicket i Västergötland, ville meddela ett och annat därom, erhöll jag från landtbrukaren C. G. Sönnerrfeldt, Löfvaskog, Äspereds socken, några skildringar från hans ort. Då dessa ge värderika upplysningar om tillståndet i Knallebygden vid den »nya tidens» inbrott, har jag trott, att utdrag därur kunde gagna dem, som ha sin uppmärksamhet fästad på dylika kulturförhållanden.

C. G. Sönnerrfeldt är son af en numera afiden framstående landtbrukare och jägare, som innehade en del af Löfvaskog Bosgården, nämligen den s. k. Orseltagården eller Helandersgården. Denna var uppkallad efter handlanden Andreas Helander, hvilken — såsom härstammande från Olofshult (i folkspråket Orselt) i Kinds härad — i dagligt tal benämndes »Orselten». Sedan gården tillökats med ännu en hemmansdel i Bosgården, kallas den nu Sönnerrfeldtsgården eller Löfvaskogsgården eller till och med Sönnerrfeldt-Löfvaskogsgården.

Löfvaskogs by i Äspereds socken, Ås härad, 3 1/2 oförmedlat mantal, äges nu af ett tjugutal åbor. Byn undergick landtmäteri och skiftades 1852—57. Vid denna tid voro alla byns hus uppförda i en enda klunga på en backe, där ännu stenrösen utvisa platsen. Ännu kvarstå de gamla husen från midten och senare delen af 1700-talet på den s. k. Orseltagården.

Före landtmäteriet voro täpporna på en gård mycket kringspridda. Då en ägare af Orseltagården vid slutet af 1700-talet inköpte $\frac{1}{16}$ mantal Mellomgården, voro inägorna belägna på 52 olika ställen. När han skulle betala köpeskillingen, skedde det med så kallade »nödmynt». Han nödgades klöfja dem, d. v. s. han lade de tunga kopparplåtarna i en säck och band så säcken på ryggen af en häst. Sedan gick klöfjekarlen och ledde hästen vid tygeln. Han förde honom vintervägen öfver en mosse till Rångedala, men när han skulle öfver den s. k. Tvärmadsbäcken, var denna af snösmältning öfversvämmad, så att hästen icke ville gå öfver, utan stegrade sig. Härvid föll penningsäcken af hästen och ner i vattnet, och så blef ett styft arbete att draga upp den och lägga den på hästryggen igen.

Någon skriftlig lag för bysamhället är icke bekant, men *mundliga förordningar* funnos, hvilka bestämdes på bystämmor. Angående stängsel kring byns inägor stadgades, att gårdsgården skulle vara så hög, att ej något husdjur kunde hoppa öfver den; vidare tät och väl uppsatt. Intet håll fick finnas så stort, att en fullväxt karl kunde sticka in sin träska i det. Det blef sex skillings böter för gårdsgårdshållaren, hvar gång ett sådant anträffades. Kom något djur löst, af hvad slag det vara må, såsom häst, nötkreatur, get, får eller svin, inne på byns inägor — om än på djurägarens egen mark — från den första maj till den tid det blef bestämdt att släppa på höstbetet, så var det tre dalers (50 öre) böter för hvarje djur. Dessa penningar lades till bykassan och utgjorde en del af aflöningen till vallkarlen, hvilken under betestiden på byns utmarker, den s. k. kronoallmänningen Gälaveden, alltid fick följa boskapen för att i någon mån kunna skydda den för vargen. Vallkarlen måste vara skjutkunnig och måste alla dagar affyra ett visst antal skott, hvartill byalaget tillsläppte ammunition.

Vid *nyodling* på fast mark var det vanligt att med spetsiga hackor hacka marken ungefär kvartersdjupt och med spett och »våkter» bryta upp stenarna. På senare tid har man begynt att med spade vända jorden. Vid början af 1800-talet var det tråkroken eller årdern med billspets af järn och den gamla träharfven som utgjorde åkerbruksredskapen. För dragarna användes oken, och det

icke blott för oxarna: äfven hästok, ett grymt tortyrredskap, var i början af 1870-talet i allmänt bruk i orten, men är nu alldeles borta. Den första järnharf i socknen användes i början af 1830-talet, järnplog kom i bruk tio år senare och hästräfsa 1891. Numera har man upphört att handskära säden — där det nämligen var liggsäd —, hvilket ansågs som ett riktigt »syndaelände». I slutet af 1870-talet och början af 1880-talet begyntes allmänt att bortlägga handskäran, och all säden mejades. Där säden ligger, brukar man ta bort den s. k. bläkten eller mejhanden för att lättare få in lien mellan de nedpressade »sädeslockarna». Och nu finnes »maskin», som skär säden väl, om den ligger aldrig så hårdt.

Befolkningens egentliga lefvebröd i denna ort har sedan gamla tider varit *gårdfarihandeln*. Nästan hvarje manlig person dref handel i en eller annan form till 1870- och 1880-talen. Nu återigen har man blifvit jordbrukare, men de mindre bemedlade ha i allmänhet flyttat till fabrikerna.

Handväfnaden var en industri, som nästan öfverallt på orten sysselsatte den kvinnliga befolkningen. På en del ställen kunde man äfven få se en och annan ung man i väfstolen. Sålunda voro i hvarje stuga nästan alltid två väfstolar i gång från morgon till kväll. Det fanns en och annan skicklig väfverska, som kunde väfva öfver 20, kanske inemot 30 alnar om dagen. Den vanliga väflönen var omkring 5 öre aln, som »väfnadsförläggare» betalte. Sedan midten af 1880-talet har handväfnaden alltmer aftagit och öfvergått till trikåstickning, hvilket arbete till att börja med betaltes rätt bra. Dock har det nu i det närmaste upphört såsom hemarbete, sedan många af dess utöfvare fått anställning vid fabrikerna eller ock rest till Amerika. Den hemindustri, som numera drifves, är den s. k. »dussingsömmen», som består i förfärdigande af alla sorters klädespersedlar, mest åt fabrikörsfirmor i Borås.

Klädedräkten var från äldre tider för såväl män som kvinnor den s. k. Toarpsdräkten intill 1840- och 1850-talen, då den allt mer och mer ersattes af nyare moder. Endast vid de in i senare tid brukliga »slätterölen» kunde man någon gång få se en jänta komma

»tronande» i — som skämtarna brukade säga — »Skams liffärg» (ett »smeknamn» på Toarpsdräkten).

Till »slätteröl» eller »slätterhjälp» var alltid brukligt att inbjuda hela byalaget och dessutom så många som möjligt rundt om i trakten, för att man skulle hinna slå af allt gräset på dagen. Också brukade alla hörsamma inbjudningen, ty det hela blef ett riktigt folknöje. Vid slotterölet skulle alltid och allestädes lilla supen serveras. En gång i midten af 1870-talet utbrast vid ett dylikt tillfälle en mycket ansedd man: »Det skulle bli på tredj' Gustafs vis med en brännvinspanna i hvar spis.» Sedan supen var uppslagen, skulle alltid hurras, och detta skedde med kläm, så det hördes långt in i grannsocknarna. Därefter gick man till måltiden, och när den var inmundigad vidtog dansen, som tråddes till ljusan dag. Till festligheten hörde äfven, att den glade fältnusikanten, sergeanten Per Sundén i Äspereds by var närvarande. Han spelade såväl fiol som blåsinstrument på mästarevis. Vid mångfaldiga tillfällen roade han publiken med sina härliga låtar, i synnerhet vid snart sagdt alla bröllop rundt om i trakten. Där hade han vanligen hjälp af sin son, musiksergeanten August Sundén, som var lika god konstnär som fadern. Bland äldre tiders spelmän i Äspered intogs en framstående plats af den s. k. brölloppspelmanen Per Persson, vanligen benämnd »Petter på Nabben» (vid Sundholmen, se nedan). Ett 30-tal af hans låtar upptecknades vid midten af 1800-talet och förvaras nu i Västergötlands Fornminnesförenings samlingar i Skara.

Hvad *nöjen* vidare beträffar, brukade ungdomen intill 1870- och 1880-talen om vintern åka kälkbacke i skogsliderna samt, när isen på sjön var lämplig, åka skridsko och kring- eller slängåka. Under sommaren idkades på söndagseftermiddagarna dans och lekar af mångfaldiga slag. Mest skedde det framme på den s. k. Rogekollen. En och annan gång på eftersommaren brukade man gå till Sundholmen i sjön Tolken, där ruinerna ännu finnas af ett större stenhus, nämnt redan under medeltiden. Borgen ödelades genom en eldsvåda sommaren 1706. Enligt en ortsägen skulle slottet under ett häftigt åskväder ha antändts af slottsfogden, hvilken därvid stal

allt af värde, som lätt kunde bortföras, och så skyllde på åskan såsom orsak till branden. Som bevis på slottets storlek tillägges, att elden rasade i 14 dagar, innan den kunde släckas. Sedan branden stod slottet spöklikt med gapande fönsterrader, tills vid midten af 1800-talet en hop ungdomar togo sig för att om söndagskvällarna bryta ner murmassorna för att ha glädje åt det åskliknande dånet vid murarnas fall. Den vackra ön Sundholmen var till början af 1890-talet samlingsplatsen för traktens ungdom, och mången åldring minnes ännu den lyckliga tid, då man fick mötas på »holmen» om söndagseftermiddagarna, deltagande i lekar och upptåg. Många äro ock de förbindelser för lifvet, som där knötos.

Kronoallmanningen *Gälaveden*, som vid skiftet delades på ett 20-tal åbor, är nu beväxt med barrskog, men har i äldre tider utgjorts af härliga bokskogar. Spridda exemplar af boken förekomma i skogens utkanter, såsom den ståtliga Säggyrds bok i gården Säggyrds hage. En sägen har funnits om ett slott eller fäste på Gälavedens högsta nivå, där en hög kullerstenar skulle utvisa platsen. Däromkring synes Gälaveden ha varit uppodlad, såsom visas af öfverallt hopblockade större och mindre stenrösen.

De gamla *julsederna* ha så småningom bortlagts. Julhalm inne i stugan har på ett och annat ställe brukats till de första åren på 1870-talet. Julbloss vid färd till julottan har ej varit i bruk sedan början af 1840-talet. Staffansridten annandag jul på morgonen har sällan förekommit sedan slutet af 1830-talet. Den åtföljdes af en hel del »ogärningar», såsom att släppa loss kreaturen, stoppa brunnar och skorstenar fulla med ved och sten, till och med att kasta gödsel i brunnarna. Om man icke öfverallt bar sig så illa åt, förekom dock sällan någon god gärning.

Allmän sed i orten var att ingen skulle spinna i *påskveckan*, ty då skulle bli otrefnad på gården. På »svarta måndag» borde tvättas och lakas, på »hvita tisdag» borde sköljas, ty då skulle byken bli hvitare än andra dagar. Långfredagen gingo så många, som kunde komma ut, till kyrkan i Äspered, eller om där var tjänstlöst, i Toarp. På eftermiddagen var alltid hvar och en till sitt, läsande Guds ord, och barnen fingo icke ställa till något stoj utom-

hus. Men så fort det blef dager på påskaften voro nästan alla småpojkar i färd med att dra ris och skräp till den blifvande påskelden eller »påskvakan», som den kallades. I synnerhet anlätades det s. k. »smalariset» — d. v. s. »kvisten» af löfkärfvarna sedan fåren ätit af löfvet —, hvilket alltid brann med fart; vidare »risbråte» och enbuskar. Då och då affyrade pojkarna pistolskott, som alltid laddades så, att de smällde duktigt. De, som inte hade riktiga pistoler, förfärdigade sig sådana genom att fästa gevärspatroner af koppar i ett trähandtag och så fila ett litet fänghål på patronen. Sedan stoppades den hårdt med krut och »bussar» l. »papperstuttar» och så tändes med tunder, hvilket senare brände upp fickorna på mången pojke. På eftermiddagen kommo äldre pojkar och drängar för att dra fram större trä, i enlighet med regeln: »ta't där det ä' och lägga't där det fattas.» Skulle därvid bli en eller annan »sjua» (refva i vinkel) på kläderna, var inte så noga, bara det blef en stor påskvaka. Så bar det hem i största hast för att klä sig i bättre kläder och äta påskmaten, hvilken bestod af ägg och hvitgröt m. m. — allt medan solen var uppe. Ty man måste ha gjort ifrån sig och stängt spjället före solens nedgång, på det påskkäringarna ej skulle ha makt att förtrolla folket och gårdarna vid sina blåkullafärder.

I skymningen började småttingarna — pojkar och flickor — att elda så småningom. När det var i det närmaste mörkt, kom den äldre ungdomen i stora flockar, under det gevärssalvor smattade. Sedan de så voro samlade, »fyrade» man på ordentligt, så elden steg högt mot skyarna. Vanligen hade man dessutom tagit dit en tjärtunna och i senare tid äfven några kannor gasolja eller fotogen för att »gjuta olja på elden». Fram emot midnatt var vanligen brändt till slut, och man troppade af till något ställe, där lite servering var anordnad, och dansen trädde kanske till ljusan dag. — Påskdagen firades som långfredagen.

På en del ställen — för längre tid sedan kanske på alla — var det bruk att i påskveckan måla ett kors öfver dörrarna, vanligen med tjära, för att trollpackor ej skulle kunna öfva något »rackaretyg» i de hus som märkts med ett dylikt. Något annat, som man förmenade sig ha ondt af på en del ställen, var *maran*; men äfven den var

lätt bortvisad, om man blott »ställde sig» rätt. Botemedlet var helt enkelt att taga gamla liar, knifvar eller dylikt af stål och sätta öfver dörrar och springor eller öfver djur, som blefvo svettiga; då hade maran ej makt att vidare göra något ondt. Allra säkrast var att taga en »marvase» i ett lefvande träd och föra hem till gården samt fästa den i taket öfver hästar eller nötkreatur. Men den fick lof att bäras sådana vägar, så att den ej fördes på eller öfver någon väg, där ett lik blifvit fördt fram, ty då var den ingen nytta till. — När någon var död, lär man för mycket länge sedan i korsvägar mellan den dödes förutvarade hem och kyrkogården ha strött ut linfrö, ty det skulle de döda ej »rå med» att gå öfver.

Om »tommesmässe» (den 21 december) på morgonen skulle *råttor* m. m. »utsägas» till afflyttning från stället. Det skedde sålunda. Tidigt vid 3-tiden på morgonen började ett par barn i huset eller tjänare att genomgå såväl boningshuset som uthusets alla vinklar och vrår. I hvarje hörn slog man tre slag med en stark käpp och sade: »I fars (eller husbondens) stad och ställe är jag utskickad att i vittnes närvaro uppsäga råttor och möss, loppor och löss till afflyttning inom tre dagar härefter, och fyra tomter härifrån skall I flytta» — eller för resten till hvilken af sina vänner och grannar man ville »visa» packet.

Den, som ville ha tur med *fiske* under sommaren, skulle Kristi himmelsfärdsdag gå upp så tidigt, att han var vid sjön och hade börjat meta före solens uppgång och skulle sedan hålla på hela dagen, tills solen gick ned. Vid den tid på dagen, som det då nappade »likast», komme det under hela sommaren att nappa bäst.

Soldater äro äfven något som snart hör till det förflutna inom landsbygds-lifvet, där de spelat en ingalunda oviktig roll. Till underhåll af två soldater i Löfvaskogs by fingo åborna lämna utskylder efter oförmedladt hemmantal, så att det blef $\frac{7}{4}$ mantal till hvar af byns båda soldater. Rotehallarna skulle uppföra och underhålla hus och hägnader å torpet i försvarligt skick samt bruka torpets jord, köra ut gödseln och köra fram höet. Säden fick soldaten själf bärga, men om han af Kungl. Maj:t och kronan var utkommenderad eller beordrad i någon sorts tjänstgöring, måste rotehallarna utföra allt

bärgningsarbete. Vidare skulle soldaten på rotens utmark erhålla bete för det antal nötkreatur han födde på torpet. Till vedbrand fick han 14 lass ved och 14 lass ris årligen samt slutligen kr. 10:50 i lön af rotehållarna. Hvarje julafton brukade soldaterna komma att »ta upp sin lön».

Rörande förhållandet mellan indelta soldaten och hans »rotabönder» må nämnas, att om de den ena dagen kunde komma i ganska skarp dispyt och bli fullt oense, så kunde soldaten — om det så var dagen efter uppträdet — rädda rotabonden ur ovänners hand, om han än måst offra sin sista blodsdroppe.

Hvarje sommar, när mötet på Fristadhed var slutadt, och soldater och beväringar kommo hem till byn, sjöngo de »Söner af ett folk som blödt» eller »Viken tidens flyktiga minnen», hvilket lät riktigt ståtligt hördt på afstånd. När de så kommo fram till trädgårdshörnet vid meddelarens hem, fyrade Frej och Lindkvist, de båda soldaterna, utaf två salutskott hvardera. Sedan hvilade man en stund på gårdsplanen och förtalde, hur man haft det under mötestiden. Före uppbrottet stämde ibland beväringsspojarna och soldaterna upp och sjöngo:

»På Fristadhed den stora
i våra unga dar
vi där ha gått i skola
till kung och lands försvar» —

och så »tack och adjö», några stegs marsch och åter fyra salutskott, slutligen »tack för godt kamratskap» och skilsmässa. Detta var på 1870-talet.

Vargen var, sedan björnen skytt dessa trakter, ett plågoris för både människor och djur. Han förekom i ganska stora flockar isynnerhet under stränga vintrar. Då var det icke sällsynt, att när man släppte ut djuren till vattning, vargar kommo och refvo ihjäl flera stycken. Hvarje bonde skulle ock vara försedd med vissa famnar vargnät eller djurgarn, som det kallades, samt vargspjut. Byn har fordom haft två varggrafvar, som nu äro till mer än hälften ifyllda. Den ena är å förra soldattorpet, den s. k. »Vargavråa», den andra å skogsmarken vid lägenheten Raberget. Vargen förminskades

mer och mer, tills han vid slutet af 1860-talet var alldeles försvunnen från dessa trakter. Den sista varg, som här med säkerhet varit synlig, sågs sommaren 1868. — Det första rådjuret sköts på byns skogar 1889. Vid den tiden ökades stammen betydligt, men är nu alldeles utskjuten.

Den sista vallkarlen i Löfvaskogs by, som innehade befattningen till sin död vid början af 1860-talet, var en skicklig *tandläkare*, som nästan alltid utan tandutdragning botade den svåraste tandvärk. Tandutdragning fick ej förekomma, förrän han försökt en massa kurer. En af dessa var, att den sjuke fick tolf trästickor af olika sorters trä att rifva kring den värkande tanden med, tills det blödde duktigt. Sedan höll han sitt högra pekfinger på tanden och läste en viss besvärjelse dels rättfram och dels baklänges. Därefter tog han trästickorna och satte in dem i någon springa eller ett hål i en ränn, som stod vid hans stugknut på Bosgårdens backe. Rönnen står där än, och fast det är öfver 50 år seban gubben dog, törs ingen gå upp i den eller bryta en blomma, utan har den fått vara i fred för såväl gamla som unga, på det de ej skola erhålla tandvärk eller »ondebiten» (en elakartad fingervärk). Ett annat sätt att bota tandvärk var följande. Den sjuke fick ett utslitet hästkosöm, som tillhört en häst af motsatt kön, att rifva kring den värkande tanden med, tills det blödde. Då tog »doktern» sömmet och skref den sjukens namn med blodet på en trekantig papperslapp, ungefär 4 cm. på kant. Sedan läste han en viss besvärjelse öfver tanden och den sjuke. Därefter vek han papperet och gömde det på ett ställe, »som Gud ej skapat och ingen mänska gjort», d. v. s. en torkspricka i en stock eller bräda, som skulle vara på nordsidan af huset.

Att *bota gulsot* gick så till enligt de gamlas utsago. Den kloke gubben eller gumman, som anlitades — vanligen var det en gumma — tog brandgult garn och lade det flera gånger dubbelt, tills det fick den önskade grofleken. Sedan skulle den sjuke mätas på alla håll och kanter för att få utrönt, om det var gulsot. När så mätningen var verkställd och den sjuke så godt som alltid befunnits lidande af åkomman, tog mätningförrättaren en brödbit och klöf den midt itu. Sedan tog han med en knif tre gånger af spotten eller saliven

från den sjukes tunga och strök på brödet; vidare några hårstrån från hjässan på hans hufvud och en smula af hvarje nagel å såväl händer som fötter, hvilket allt lades mellan bröds kifvorna. Sedan skulle mätningssnöret mångdubblas och knytas om den sjukes högra ben samt bäras i tre dygn. Därefter borde den sjuke taga det af sig, hålla det framför en eld på så vis att det bildade en ögla och så spotta tre gånger genom öglan i elden, slutligen kasta det in i elden — för att brinna upp med sjukdomen. Mot samma sjukdom voro fjädrarna af gulsparfven samt den gula väggmossan eller väggslafven (*Parmelia*) ett säkert botemedel.

Yngre personer bli ibland besvärade af en åkomma i ögonlocken, det s. k. *stolsteget*, som troddes komma däraf att den sjuke suttit på en stol på det sätt, att endast ett af stolens steg berört golvet, hvarvid den sjuke kunnat i sittande ställning svänga rundt med stolen. Det säkraste botemedlet härför var att få reda på stolen ifråga, sedan värma steget lindrigt och hålla det varsamt mot ögat, därefter vrida det tre gånger rätt och tre gånger avigt eller »ansyls» (d. v. s. mot solens gång — därigenom ökades nämligen kraften af en handling). Eller ock kunde man taga en »pannefot» (foten af en kastrull) eller en brödkafvel — vanligen kallad kävel, kävert — och med den förfara på samma sätt som med stolsfoten.

De äldre veta ock omtala, att om någon hade fått annat ondt, såsom sårnader, värk eller dylikt så skulle man ha ett lik att bota det. Var den sjuke en man, fick det lof att vara ett kvinnolik och tvärtom. Man tog den dödes hand och förde med sin högra hand pek fingret tre gånger omkring det onda, och för hvar gång sade man: »När du blifver mull, laga att detta blir vid hull.»

Hur hastigt man förr *botade husdjuren*, omtalas af äldre personer. Gick djuret på bete och fick något ondt i benen eller fötterna, så ställdes det med hufvudet åt norr. Sedan skar man loss torfvan kring den foten, som det onda var i, tog den så och hängde den under en viss besvärjelse eller ordformel upp på en gårdsgårdsstör. För invärtes sjukdomar tog man ris och ved af 9 slags trä, gick norrut från byn till korsvägen och eldade där en torsdagsnatt; det skulle ovillkorligen hjälpa.

Smärre meddelanden.

Rörstrandskakel från år 1727.

Det äldsta daterade föremål, om hvilket man hittills med bestämdhet vetat, att det tillverkats vid Stockholms äldsta fajansfabrik Rörstrand, är som bekant en plåtå, en presenterbricka, som från byggmästar Bomans öfvergått i Rörstrandsfabrikens egen samling. Denna plåtå är åttkantig på sex låga fötter med kanten i relief. Dekor: stort landskap med gästabud (Israels barn nedanför Sinai); allt är utfördt i blå camieu (=kobolt). På botten undersida är den signerad: Stockholm / Thelot f. / Hunger / 1733. Efter den af Erik Folcker affattade katalogen öfver Svenska Slöjdföreningens Keramiska utställning 1903 har jag återgifvit denna beskrifning, därför att den innehåller hufvuddragen af hvad som är karaktäristiskt för den dåtida fajansfabrikationens enkla alster vid Rörstrand.

Som jag redan en gång i Fataburen¹ i förbigående framhållit, tillhör en mängd kakel denna första periods tillverkningar vid Rörstrand. Bladkaklen från denna tid äro ungefär 2 decimeter i kvadrat och med olika mönster i blått mot hvit botten, alldeles som på den stora mängden fajanser. Mycket ofta framställes ett landskap med något hastigt skisseradt hus eller en ensam person som staffage. Bland de hundranden af kakel, som Nordiska Museet äger af denna sort, finnas ej två lika. Fabriken har således haft rutinerade målare i sin tjänst för utförande af dessa kakels dekorering. Hvar dessa tagit sina förebilder är ej utredt, men då det gäller en sådan massproduktion har man naturligen sökt motiv på många håll.

¹ Sune Ambrosiani, De äldsta rokokokaklen i Stockholm, Fataburen 1911, sid. 2.

Med om möjligt mera bestämdhet kan man kanske numer anse, att dessa blå och hvita kakel, som så rikligt förekomma i Stockholm, också tillverkats här i staden, sedan man påträffat den grupp kakel — ibland hvilka tvenne äro signerade — som här skall bli föremål för ett omnämnande.

Fig. 1. Rörstrandskakel, sign. Thelott. f. 1727 St. N. M. 118 001 a.

De åsyftade kaklen ha tillhört en kakelugn i en kåk med husnumret 26 Stigbergsgatan på Söder, hvilket hus senaste höst refs. Kakelugnen var emellertid ej från samma tid som kaklen, utan hade äldre kakel om hvart annat kommit till användning uti densamma. Vid husets rifning tillvaratogs kaklen af Stockholms stad för dess blifvande Museum och genom tillmötesgående från dess myndigheters sida fick Nordiska Museet tillbyta sig tvenne sådana att införlifva med sina rika samlingar till eldstadens historia. De båda kakel museet erhållit återges i bilderna 1 och 2. I stadens ägo finnas

dessutom en 6 å 8 kakel med samma sexsidiga inramning af midtpartiet som å dessa. Denna grupp har en afvikande ton på den hvita glasyren från öfriga i kakelugnen förekommande kakels, så jag skulle hålla för troligt, att öfriga kakel af besläktadt utförande, t. ex. sådana med en djupblå ring kring midtfältet,¹ tillhöra andra brän-

Fig. 2. Rörstrandskakel. N. M. 118 001 b

ningar än den, i hvilka de förstnämnda brändes. Tvenne kakel af dem med den sexsidiga ramen äro signerade af samme man. Af dessa fick det ena följa med till Nordiska Museet, fig. 1. På golfvet nedtill å framställningen till höger intill ramen återfinnes signaturen. Där står nämligen Thelott. f. 1727 St.

St är visserligen jämte Stockholm å Rörstrandsfajanser, innan Mariebergfabriken anlades, den vanliga beteckningen för deras fa-

¹ Sune Ambrosiani, Kakelugn med Karl XI:s namnchiffer i Stralsund. Fig. 2 visar ett hörnkakel med åsyftad dekor. Fataburen 1907, sid. 1.

brikationsort. Men om detta på ett så tidigt skede i fabriken verksamhet betyder annat än konstnärens vistelseort kan väl ifrågasättas, beroende på huruvida vi i detta fall vilja uppfatta signaturen endast som en konstnärssignatur eller därjämte också som ett fabriksmärke. Jag lutar åt den förra åsikten.

Af aktstyckena i Stråles bok om Rörstrand finna vi emellertid, att under år 1727 endast gjordes experiment vid fabriken, som då ännu knappast var fullt färdig för en regelbunden verksamhet. Men å andra sidan, att betrakta dessa bilder som något gammalt ur konstnärens portfölj, hvilket vid ett senare tillfälle skulle ha letats fram och kommit till användning, d. v. s. att årtalet ej skulle ange tillverkningsåret, synes mig ej troligt. Den från utlandet inkomne verkmästaren Wolff vid Rörstrand associerade med fabriken någon konstnär i Stockholm, då bolagsmännen fordrade prof på hans arbetsduglighet. Denne aflämnade så sina skisser, som genast kommo till utförande. Således hyser jag icke något tvifvel om, att detta årtal icke skulle ange, att dessa kakel äro prof på Rörstrandsfabrikens tidigaste alster.

Thelott, som Wolff sålunda fått till sin hjälp, är tydligen samme man, som också målat den i uppsatsens början omtalade presenterbrickan. Han har sålunda åtskilliga under år fabriken första brydsamma tider anlitats som målare. Handlingarna, som meddela något om Rörstrands första tider, innehålla emellertid ingenting om honom. På andra ställen finnas emellertid uppgifter om en konstnär med detta namn i Stockholm, som jag icke drar mig för att anse som samme person som den Thelott, hvilken biträdt vid Rörstrand.

Denne Thelott var ursprungligen artillerilöjtnant. Han användes att göra teckningar af fältstycken, mörsare och haubitser ur den svenska statens dåvarande rika trofésamling från början af 1700-talet till inpå 1720-talet.¹ Enligt mantalsförteckningarna, i hvilka fröken Ellen Raphael haft godheten efterforska dessa saker, äger Thelott år 1730 ett hus, som han själf bebor, vid Drottninggatan bredvid det Härlemanska, nuvarande Centralbadet. Detta hans hus

¹ Mila Hallman, Målare och urmakare etc. Stockholm 1907, sid. 50.

är dock mycket bristfälligt och bär vittne om att han — sålunda just vid den tidpunkt han arbetade åt Rörstrand — lefde i ganska små omständigheter. År 1735 blir han Uppsala universitets ritlärare. Såsom sådan fortfor han att verka till sin död, som inträffade 1750. Han måste då, som vi kunna förstå, ha varit en rätt till åren kommen man. Af uppgifter i litteraturen om universitetets konstsamlingar se vi, att han anlitats vid konservering af gamla dukar.¹ Om han lämnat spår efter sig i lärdomsstaden vid Fyris såsom utöfvande konstnär, är mig obekant.

—a—i.

Några ord om nät-tältnar af granrötter.

Under en tids vistelse vid Stora Lule träsk i Lule lappmark sommaren 1912 hade undertecknad tillfälle att ganska allmänt hos den kring sjön bofasta lappbefolkningen se nät, hvilkas öfvertältnar var gjord af tvinnade granrötter. Till Nordiska Museet, i hvars samlingar dylika nät tidigare ej lära vara företrädde, har jag anskaffat tvenne nät från ifrågavarande område; närmare angifvet är det ena² från Petsesuoloi och det andra³ från Huki, beläget vid mynningen af Sjaunjaluocta.

Dessa nät, hvilkas byggnad i öfrigt här lämnas å sido, användas hufvudsakligen till fångst af sik. Af granrötter förfärdigade öfvertältnar äro gifvetvis lämpliga på grund af sin hållfasthet samt lättheten att anskaffa sådana hvar helst gran växer; dessutom bidrager ju deras flytkraft att hålla näten uppe. Dylika nät lära också i stor utsträckning brukas af lappar inom olika områden af landet. Från Ume-lappmark äger Landtbruksakademiens Fiskerimuseum åtminstone ett nystan nät-tältnar af granrötter.⁴

Vid stora Lule träsk är användandet af dessa nät nu något i tillbakagång och beror detta väl på att man numera lätt nog kan

¹ A. Hahr, Svenska målade porträtt i Uppsala universitets konstsamlingar; Nils Sjöberg, Svenska porträtt i Samlingarna vid Uppsala universitet.

² N. M. 117 993.

³ N. M. 117 932.

⁴ Jfr vidare A. Westermarck, Om fisk och fiske i Arjeplog, p. 69 (i Lappland, 1908).